

УДК 347.124

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.32>

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ: ШЛЯХ ВІД «КОЛА АГАРКОВА» ДО РІВНЯ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Бабак В.В.,

аспірант 3-го року навчання,

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ORCID: 0009-0005-2327-8499

Бабак В.В. Зловживання правом в українській правовій системі: шлях від «кола Агаркова» до рівня практики ЄСПЛ.

Стаття присвячена комплексному аналізу феномену зловживання правом в українській правовій системі на тлі історичного впливу агарківської формально-догматичної доктрини. У центрі уваги – протиставлення підходу «кола Агаркова», який заперечує самостійність зловживання правом як правової категорії, сучасним доктринальним концепціям і судовій практиці, що визнають необхідність судового розсуду та орієнтацію на принципи справедливості, добросовісності й розумності. Зазначено, що тривале домінування радянських підходів зумовило відсутність наукового консенсусу щодо поняття, ознак та форм зловживання правом і, як наслідок, нерівномірність правозастосування.

На основі порівняльного аналізу доводиться, що зловживання правом доцільно розглядати як особливий різновид неправомірної поведінки, який здійснюється формально в межах наданого суб'єктивного права, але всупереч його соціальному призначенню та з орієнтацією на завдання шкоди іншим учасникам правовідносин. Виокремлено ключові ознаки такого зловживання: здійснення поведінки в межах права, використання його не за призначенням, вольовий характер дій, завдання або реальна загроза завдання шкоди, а також порушення принципу добросовісності.

Окрему увагу приділено аналізу судової практики Верховного Суду щодо заборони зловживання правом, насамперед у справах про фраздаторні правочини, уникнення виконання грошових зобов'язань і недобросовісне використання права власності. Аргументовано, що фраздаторні правочини й інші форми використання приватноправового інструментарію «на шкоду» мають розглядатися як прояви зловживання правом із відповідними наслідками у вигляді відмови в судовому захисті та визнання правочинів недійсними.

На тлі порівняння підходів українських судів та практики Європейського суду з прав людини доводиться поступове зближення до ціннісно орієнтованого, функціонального розуміння права, яке не допускає використання гарантованих прав для підриву правопорядку чи завдання шкоди. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства, зокрема уточнення змісту ч. 3 ст. 13 ЦК України шляхом відображення ключових кваліфікаційних ознак зловживання правом.

Ключові слова: зловживання правом, агарківський підхід, добросовісність, судова практика, шкода, протиправна поведінка, фраздаторні правочини.

Babak V.V. Abuse of rights in the Ukrainian legal system: from the Agarkovian School of thought to the level of ECtHR Practice.

The article provides a comprehensive analysis of the phenomenon of abuse of rights in the Ukrainian legal system against the background of the historical influence of Agarkov's formal-dogmatic doctrine. Particular attention is paid to the contrast between the Agarkov school of thought, which denies the autonomy of abuse of rights as an independent legal category, and contemporary doctrinal approaches and judicial practice that recognise the necessity of judicial discretion and reliance on the principles of fairness, good faith, and reasonableness. The article notes that the long-term dominance of Soviet legal approaches has resulted in the absence of scholarly consensus regarding the concept, characteristics, and forms of abuse of rights and, consequently, in inconsistencies in judicial practice.

On the basis of comparative analysis, the article argues that abuse of rights should be regarded as a specific form of unlawful conduct carried out formally within the limits of a granted subjective right but contrary to its social purpose and aimed at causing harm to other participants in legal relations. The study identifies the key characteristics of such abuse: the exercise of a right within its formal limits, its use contrary to its intended purpose, the volitional nature of the conduct, the infliction or real threat of harm, and a violation of the principle of good faith.

Special attention is devoted to the analysis of the case law of the Supreme Court concerning the prohibition of abuse of rights, particularly in disputes involving fraudulent (fraudatory) transactions,

evasion of the performance of monetary obligations, and the bad-faith exercise of the right of ownership. It is argued that fraudulent transactions and other forms of using private-law instruments to the detriment of others should be treated as manifestations of abuse of rights, with corresponding legal consequences in the form of denial of judicial protection and the invalidation of such transactions.

By comparing the approaches of Ukrainian courts with the case law of the European Court of Human Rights, the article demonstrates a gradual convergence towards a value-oriented and functional understanding of law that does not allow guaranteed rights to be used to undermine the legal order or to cause harm. The article also formulates proposals for improving legislation, in particular by clarifying the content of Part 3 of Article 13 of the Civil Code of Ukraine through the explicit incorporation of the key qualifying features of abuse of rights.

Key words: abuse of rights, Agarkov's doctrine, good faith, judicial practice, harm, unlawful conduct, fraudulent (fraudatory) transactions.

Постановка проблеми. Стан сучасної української правової системи є відображенням успіхів українського суспільства на шляху розбудови України, як правової держави. Зрозуміло, цей шлях передбачає складні еволюційні процеси формування суспільної правової свідомості, культури. Тривалим також є процес створення сучасної правозастосувальної практики, з урахуванням нових підходів в дослідженнях проблематики зловживання суб'єктивним правом, як правового феномену.

Слід зазначити, що інститут зловживання правом є дискусійним вже тривалий час, попри законодавче закріплення в ст. 41 Конституції України [1] та ст. 13 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2], якими прямо передбачено неприпустимість завдання шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Після прийняття ЦК України кількість досліджень та наукових дискусій щодо правової природи зловживання суб'єктивним правом значно збільшилася. У різні часи дослідженням проблематики цього питання займалися такі вчені: М. Агарков, В. Грібанов, М. Генюк, Я. Греца, В. Ємельянов, С. Зайцева, А. Маліновський, Г. Оніщенко, О. Губар, О. Кот, Є. Мічурін, О. Панасюк, Т. Полянський, О. Рогач, В. Резнікова, М. Стефанчук, Н. Буроменська, Л. Шапенко, М. Хміль, Т. Яценко та ін.

Тим не менш, не зважаючи на плідну наукову дискусію, що ведеться вже десятки років, стан сьогодення далекий від остаточного вирішення проблеми. Адже, досі серед української наукової спільноти немає консенсусу щодо чіткого визначення самого поняття «зловживання правом», класифікації його форм та ознак. Це напрямую негативно впливає на практику застосування заборони зловживання правом, дозволяючи існування такого явища, як «коло Агаркова» серед юристів, що особливо показово, серед практикуючих суддів, які досі вважають проблему заборони зловживання правом надуманою, ігноруючи ст. 13 ЦК України.

Метою статті є критичний аналіз «агарківського» підходу до поняття «зловживання правом», аналіз доктринальних підходів до визначення даного поняття, а також виокремлення базових кваліфікаційних ознак.

Основними **завданнями** є:

- систематизувати сучасні доктринальні позиції щодо поняття «зловживання правом»;
- проаналізувати судову практику Верховного Суду та практику ЄСПЛ;
- запропонувати авторську класифікацію ознак зловживання правом.

Виклад основного матеріалу. Сучасна науково-правнича українська спільнота знаходиться в стані дискурсу за відсутності принципового консенсусу з приводу проблематики правового феномену «зловживання правом». Такий стан речей зумовлений в першу чергу відсутністю попередніх ґрунтовних теоретичних напрацювань по тематиці зловживання правом в українській (радянській/пострадянській) цивілістиці. Вважаємо, що дана ситуація спричинена багаторічним пануванням в українській юриспруденції так званої «агарківської» концепції зловживання правом, що базувалася на формально-догматичному підході, згідно з яким, поведінка суб'єкта є реалізацією права, відповідно є правомірною поведінкою, або ця поведінка є неправомірною, відповідно не є реалізацією права.

На думку М. Агаркова, здійснення права не може бути протиправним, так як «ті дії, які називаються зловживанням правом, насправді здійснені за межами права» [3, с. 24]. Проблема зловживання правом, за переконанням науковця є уявною, оскільки мова може йти тільки про те, що межа права проведена діючим законом не там де потрібно та має бути виправлена лише законодавцем. Важливим постулатом цієї концепції є непотрібність та небажаність судового розсуду.

Як зазначалося вище, українська правова система, закріплюючи в нормах діючого законодавства припис щодо заборони зловживання правом, задекларувала відхід від застарілих підходів та теоретичних напрацювань в бік сучасних європейських правових доктрин. Проте, серед науковців

досі існує дискусія щодо визначення терміну «зловживання правом». Так, М. Стефанчук зазначав: «... не варто забувати і той факт, що здійснення окремих суб'єктивних цивільних прав може призвести до зіткнення інтересів, адже надзвичайно важко здійснювати окремі свої суб'єктивні цивільні права, не завдаючи при цьому шкоди (прямої чи опосередкованої)...» [4, с. 113].

М. Бару розглядав «зловживання правом» як дії по недозволеному використанню своїх правомочностей, причому під час вчинення таких дій особа посилається на своє суб'єктивне право [5, с. 189]. Проте, дана позиція була критикована С. Братусем, який наполягав, що якщо право здійснюється всупереч його призначенню, то це свідчить про те, що вимоги закону порушено і таке здійснення права суперечить об'єктивному праву [6, с. 52].

На думку В. Грібанова, зловживання правом можливе коли суб'єкт, діючи в межах належного йому суб'єктивного права, у рамках тих можливостей, що складають зміст даного права, використовує такі форми його реалізації, що виходять за встановлені законом межі здійснення права [5, с. 190]. Вчений неодноразово у своїх публікаціях зазначав, що зловживання правом - особливий тип цивільного правопорушення, вчинений особою при здійсненні належного їй права, пов'язаний з використанням недозволених конкретних форм у рамках дозволеного загального типу поведінки.

Іншої точки зору дотримувався Й. Покровський, який вважав зловживання суб'єктивним цивільним правом деліктом: «...та обставина, що засобом для заподіяння шкоди є тут здійснення права, ніяким чином не може бути виправданням, тому що права надаються для задоволення власних законних інтересів, а не для заподіяння зла іншим». На його думку, існує два підходи до розуміння зловживання правом (шкани) - німецький та швейцарський [7, с. 310].

Резюмуючи вищенаведене, вважаємо за необхідне констатувати, що дискусія серед науковців відбувається навколо визначення поняття «зловживання правом», його основних кваліфікаційних ознак та необхідності нормативної заборони подібної поведінки.

Зауважимо, що на сьогодні серед сучасних українських науковців теж немає єдиного консенсусу щодо визначення поняття «зловживання правом». Д. Тихомиров і Н. Харченко вважають, що зловживання правом - це особливий вид правової поведінки, який полягає у використанні особами своїх прав у недозволені або не передбачені правотворцем способи, що суперечать призначенню права, внаслідок чого завдаються збитки (шкода) суспільству, державі, окремій особі [8, с. 26].

О. Хабло наводить свій варіант трактування терміну «зловживання правом» як реалізацію наданих повноважень із порушенням встановлених законом меж, унаслідок чого іншим учасникам суспільних відносин завдається шкода [9, с. 466].

М. Стефанчук трактує зловживання суб'єктивним цивільним правом, як передбачену нормами права поведінку уповноваженої особи по здійсненню свого суб'єктивного цивільного права, якою може бути завдано шкоди іншим особам [10, с. 12].

О. Малиновський визначає зловживання правом як форму здійснення права всупереч його призначенню, за допомогою якої спричиняється шкода іншим учасникам суспільних відносин [11, с. 30].

Існує точка зору, апологетом якої є Н. Буроменська, що зловживання правом - це основоположний принцип права, що означає запровадження у правовий спосіб чітких меж (обмежень, заборон) щодо реалізації правомочними суб'єктами правовідносин своїх прав (повноважень) з метою гарантування прав та свобод людини, суспільних (державних інтересів) [12, с. 33].

Безумовно, логічним є такий стан речей, коли за відсутності наукового консенсусу щодо визначення змісту поняття «зловживання правом» існує велика кількість точок зору представників наукової спільноти на визначення кваліфікаційних ознак, за якими те чи інше діяння можливо кваліфікувати як зловживання правом. Так, наприклад, Т. Бровченко та В. Миргород визначають наступні характерні ознаки даного поняття: 1) здійснення особою свого суб'єктивного права не за його призначенням; 2) вольовий та усвідомлений характер; 3) заподіяння збитку (шкоди) охоронюваним суспільним чи особистим інтересам інших осіб або можливість його заподіяння; 4) невідповідність протиправної поведінки як характерної ознаки правопорушення. [6, с. 53].

М. Стефанчук, надаючи визначення поняттю «зловживання правом» наводить такий перелік його характерних рис, за наявності яких, зловживання правом, на його думку, є можливим: 1) закріплення в законі суб'єктивного цивільного права; 2) реальна можливість здійснення суб'єктивного цивільного права; 3) здійснення свого суб'єктивного цивільного права, відповідно до якого особа власним волевиявленням здійснює його (фактичним чи юридичним способом); 4) особа своєю поведінкою у разі здійснення суб'єктивного цивільного права завдає шкоду; 5) особа діє протиправно [10, с. 12]. У таблиці 1 наведено кваліфікаційні ознаки зловживання правом, які на думку вчених притаманні даному правовому явищу.

Таблиця 1. Кваліфікаційні ознаки зловживання правом

Ознака	Т. Бровченко	М. Стефанчук	В. Грібанов	Загальна доктрина
Наявність права	так	так, закріплене законом	так, в межах права	так
Реалізація права	так, не за призначенням	так, волевиявлення	так, недозволені форми	так
Умисел/воля	так, усвідомлений	так, винність	ні, може без вини	так
Шкода/збитки	так, інтересам інших	так	так	так
Недобросовісність	так, порушення міри	так, всупереч меті	так, вихід за межі	так

Підводячи підсумки, можемо зробити висновок, що зловживання правом, сучасні українські дослідники пропонують розглядати, як певний конструкт, при якому особа (носіє суб'єктивного права) здійснює його неправомірно/недозволено, порушуючи міру та різновид поведінки, визначені законом, втім апелюючи до наявності формально належного йому суб'єктивного права. Важливим фактором, що дозволяє кваліфікувати дії суб'єктів цивільних правовідносин як зловживання правом є вчинення дій в рамках наданих їм прав, але з порушеннями їх меж. Саме у зв'язку з такими неявними, розмитими кваліфікуючими ознаками на перший план виходить необхідність та важливість судового розсуду.

Одним з найперших прикладів застосування на практиці Верховним Судом припису про заборону зловживання цивільним правом є постанова Верховного суду України від 07.12.2018 року у справі № 910/7547/17. Варто звернути увагу на наявність часового проміжку між датою закріплення заборони зловживання правом в Законі і роками перших застосувань цієї норми судом у спосіб, що прямо впливає на формування правозастосувальної судової практики для всієї України.

Зауважимо, що судова практика щодо застосування припису про заборону зловживання правом часто пов'язує дії, кваліфіковані, як зловживання правом також порушенням принципу добросовісності (ст. 3 ЦК України). Так, Велика Палата Верховного Суду у справі № 369/11268/16-ц сформулювала підхід, за яким допускається кваліфікація фродаторного правочину в позаконкурсному оспорюванні як фіктивного (стаття 234 ЦК України), тобто такого, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом та такого, що порушує публічний порядок (ч. 1-2 ст. 228 ЦК України) [13].

Окремої уваги потребує думка судді ВС у КЦС В. Крата, висловлена у справі від 14 лютого 2018 року № 379/1256/15-ц [14]. Суддею зазначено, що згідно ч. 3 ст. 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Оскільки однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК), то дії учасників повинні відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Таким чином, вважаємо позитивною ознакою «руху вперед» від так званої «агарківщини» - закріплення в рішеннях вищої ланки судової системи правових позицій, що є обов'язковими для врахування судами нижчих інстанцій при застосуванні норм права, що забезпечує єдність судової практики. Зловживання правом і використання приватноправового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки є певним станом, до якого потрапляють інші суб'єкти, чиї права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/ умов безпосередньо залежить від дій іншої особи, інша особа може перебувати в конкретних правовідносинах із цими особами, які «потерпають»; враховується правовий статус особи /осіб (особа перебуває в правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття і здійснення; особа не вперше перебуває в цих правовідносинах чи ці правовідносини є тривалими або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин) [13].

Але, слід зауважити, що зловживання суб'єктивним правом виявляється не лише у класичних зобов'язальних чи речових правовідносинах, а й у інших галузях приватного права, зокрема у сімейних та корпоративних відносинах. У сімейному праві типовими є ситуації, коли один із подружжя або інший член сім'ї, маючи формально належні йому права, використовує їх для обмеження чи фактичного позбавлення іншого члена сім'ї майнових або особистих немайнових прав. Йдеться, наприклад, про штучне відчуження спільного майна подружжя на користь пов'язаних осіб з єди-

ною метою – унеможливити подальший поділ цього майна або звернення на нього стягнення. Формально такі дії можуть відбуватися у межах правомочностей власника, однак їхня спрямованість на завдання шкоди іншій стороні дозволяє кваліфікувати їх як зловживання правом.

У сфері корпоративних правовідносин зловживання правом часто проявляється через використання корпоративних процедур всупереч їхньому призначенню. Це може бути, зокрема, скликання загальних зборів учасників господарського товариства з порушенням розумних строків, обрання часу і місця проведення зборів таким чином, щоб фактично унеможливити участь окремих учасників, або використання права голосу виключно з метою блокування управлінських рішень, необхідних для належного функціонування товариства. У таких випадках формальне посилення на наявність корпоративних прав не може виправдати поведінку, що суперечить принципам добросовісності, розумності та справедливості.

Зазначені приклади демонструють, що зловживання правом є міжгалузевим феноменом, притаманним різним видам приватноправових відносин, а це додатково підтверджує неспроможність підходу, який зводить проблему зловживання лише до «неправильно проведеної межі права» і заперечує необхідність судового розсуду при оцінці конкретної поведінки сторін.

У постанові Верховного Суду у складі об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 07 грудня 2018 року у справі № 910/7547/17 зроблено висновок, що з конструкції ч. 3 ст. 13 ЦК України випливає, що дії особи, які полягають у реалізації такою особою свого права, однак вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, є формою зловживання правом. Вчинення власником майна правочину з розпорядження належним йому майном з метою унеможливити задоволення вимоги іншої особи-стягувача за рахунок майна цього власника, може бути кваліфіковане як зловживання правом власності, оскільки власник використовує правомочність розпорядження майном на шкоду майновим інтересам кредитора [15].

На наш погляд, вдалим прикладом формулювання визначення сутності зловживання правом, є формулювання викладене в Постанові Верховного Суду від 12 жовтня 2021 року у справі № 311/2121/19 (провадження № 61-11958св20): «... Сутність зловживання правом полягає у вчиненні уповноваженою особою дій, які складають зміст відповідного суб'єктивного цивільного права, недобросовісно, в тому числі всупереч меті такого права. Термін «зловживання правом» свідчить про те, що ця категорія стосується саме здійснення суб'єктивних цивільних прав, а не виконання обов'язків. Обов'язковою умовою кваліфікації дій особи як зловживання правом є встановлення факту вчинення дій, спрямованих на здійснення належного відповідній особі суб'єктивного цивільного права...».

Окремої уваги заслуговує підхід Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) до проблематики зловживання правом, який є орієнтиром для національних судів України. Стаття 17 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод прямо забороняє будь-яку діяльність, спрямовану на скасування прав і свобод, гарантованих Конвенцією, або на їх обмеження більшою мірою, ніж це передбачено нею. ЄСПЛ послідовно виходить з того, що права людини не можуть використовуватися як інструмент для знищення прав інших осіб чи підризу демократичного ладу [16]. Такий підхід фактично фіксує на рівні європейських стандартів заборону зловживання правами.

У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошував, що здійснення гарантованих Конвенцією прав має перебувати у розумних межах і не може розглядатися як щось абсолютне. Свобода вираження поглядів, свобода зібрань, свобода об'єднань та інші права не підлягають захисту, якщо вони використовуються для пропаганди насильства, розпалювання ненависті, підризу основ демократичного ладу. Таким чином, критеріями зловживання правами у практиці ЄСПЛ виступають спрямованість дій на заподіяння істотної шкоди іншим особам або публічному інтересу, а також відверте протиріччя цілям і духу Конвенції.

Зіставлення підходів ЄСПЛ і українських судів дозволяє констатувати поступове зближення праворозуміння до поняття «зловживання правом». Національні суди, спираючись на ст. 3 та ст. 13 ЦК України [2], фактично імплементують аналогічну логіку: здійснення цивільних прав підлягає обмеженню у разі, коли особа використовує їх не для реалізації законних інтересів, а для завдання шкоди іншим учасникам правовідносин чи обходу закону. Такий вектор розвитку свідчить про рух української правової системи від формального підходу, властивого «колу Агаркова», до функціонального, ціннісно орієнтованого розуміння права, що відповідає стандартам Конвенції.

Висновки. Зловживання правом, попри закріплення у ст. 41 Конституції України та ст. 13 ЦК України, залишається доктринально недостатньо опрацьованим і неоднозначно сприймається як у науковому середовищі, так і у правозастосовній практиці. Це зумовлює різноплановість рішень у судовій практиці та збереження впливу радянських підходів.

Агарківський формально-догматичний підхід, згідно з яким реалізація суб'єктивного права априорі є правомірною і не може визнаватися зловживанням, історично справив значний вплив на

радянську та пострадянську цивілістику. У межах цього підходу дії, які сьогодні кваліфікуються як зловживання правом, розглядались як такі, що вчиняються вже поза межами права, а сама проблема зловживання вважалася уявною і такою, що має вирішуватися виключно шляхом зміни законодавчих меж права. Така концепція заперечує необхідність судового розсуду при встановленні меж здійснення суб'єктивних прав.

Аналіз позицій класичної доктрини свідчить про формування протилежного до агарківського розуміння підходу, у межах якого зловживання правом розглядається як особливий різновид неправомірної поведінки, що здійснюється в межах наданого суб'єктивного права, але всупереч його соціальному призначенню та цілям, задля яких це право надано.

Узагальнення доктринальних підходів дає можливість виокремити сукупність базових кваліфікаційних ознак зловживання суб'єктивним правом. До таких ознак, на нашу думку, належать: здійснення поведінки саме в межах наданого суб'єктивного права; використання права не за його призначенням; вольовий характер поведінки особи; завдання або реальна загроза завдання шкоди охоронюваним законом інтересам інших осіб чи суспільства в цілому; порушення принципів справедливості, добросовісності та розумності. Саме поєднання цих ознак відрізняє зловживання правом від формально правомірної, так і від відверто протиправної поведінки.

Судова практика Верховного Суду, зокрема постанова об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 7 грудня 2018 року у справі № 910/7547/17 та постанова від 12 жовтня 2021 року у справі № 311/2121/19, також засвідчує поступове подолання агарківського підходу на рівні правозастосування. Суд прямо кваліфікує фраздаторні правочини як форму зловживання правом власності та пов'язує заборону зловживання правом із порушенням принципу добросовісності, спираючись на загальні засади цивільного законодавства. Таким чином, зловживання правом сприймається як спотворене здійснення суб'єктивного права, що формально відповідає закону, але фактично спрямоване на заподіяння шкоди іншій особі або обхід закону.

Отримані результати дослідження дозволяють окреслити нам окремі напрями можливого вдосконалення законодавчого регулювання. Насамперед, йдеться про доцільність уточнення змісту ч. 3 ст. 13 ЦК України шляхом закріплення орієнтовного переліку кваліфікаційних ознак зловживання правом, що вироблені доктриною та судовою практикою. Йдеться не про створення вичерпного переліку, а про законодавче закріплення ключових орієнтирів для судів, таких як: використання права не за його призначенням; завдання або реальна загроза завдання шкоди іншим особам; очевидне порушення принципу добросовісності.

Крім того, потребує подальшого обговорення питання про доцільність запровадження в окремих сферах приватноправових відносин спеціальних норм, спрямованих на запобігання найбільш поширеним формам зловживання правом. Йдеться, зокрема, про детальніше регулювання фраздаторних правочинів поза межами процедур неплатоспроможності, а також про закріплення окремих заходів зловживання корпоративними правами. Такі кроки сприяли б підвищенню передбачуваності правозастосування та зміцненню довіри до судової системи.

У підсумку можна констатувати, що подальше поглиблення доктринального аналізу та уніфікація судової практики у сфері зловживання суб'єктивним цивільним правом є необхідною умовою підвищення ефективності української правової системи та її гармонізації з європейськими стандартами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. №38. ст. 160. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2025. №39. ст. 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Резнікова В.В. Зловживання правом: поняття та ознаки. *Університетські наукові записки*. 2013. №1 (45). С. 23-35. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/09/Literatura-9.pdf>.
4. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : дис. на канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2006. 202 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Stefanchuk-M-dis-kand.pdf>.
5. Генюк М. Поняття «зловживання правом» у юридичній доктрині. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №5. С. 187-191. URL: <https://pgr-journal.kiev.ua/archive/2020/5/34.pdf>.
6. Бровченко Т.І., Миргород В.О. Зловживання цивільними правами. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. №3. Т.31 (70). С. 51-56. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/11.pdf.

7. Греца Я.В. Феномен зловживання правом: «штучна правомірність» чи «прихована протиправність»? *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія «Право». 2022. Вип. 70. С. 309-312. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/50.pdf>.
8. Тихомиров Д.О., Харченко Н.П. Зловживання правом як відхилення від правомірної поведінки. *Науковий вісник УжНУ*. Серія «Право». 2016, Вип. 38(1). С. 26-29. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2f158495-5338-438b-8be8-9f9e4ea018f4/content>.
9. Хабло О.Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / О.Ю. Хабло; Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2008. 20 с. (укр.). URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/aref/20090603000902>.
10. Стефанчук М. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2006. 21 с. URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/Stefanchuk-M-dis-kand.pdf>.
11. Шапенко Л.О., Степанківська Н.А. Зловживання правом як загроза стабільним суспільним відносинам. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 29-32. URL: https://lsej.org.ua/6_2014/7.pdf.
12. Буроменська Н.Л. Поняття та ознаки принципу заборони зловживання правом. *Правова держава*. 2019. № 33. С. 29-35. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/disertatsiji-avtoreferati-vidguki/buromenska_2021-disertatsija.pdf.
13. Огляд судової практики Верховного Суду щодо оспорування фраздаторних правочинів (правочинів, вчинених боржником на шкоду кредитору) у цивільних спорах. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786> № 369/11268/16-ц.
14. Постанова КЦС ВП від 21.02.2018 у справі № 379/1256/15-ц. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_14_02_2018_roku_u_spravi_379_1256_15_ts.
15. Постанова ОП КГС ВС від 07 грудня 2018 року у справі № 910/7547/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78484783>.
16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Дата першого надходження рукопису до видання: 5.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026